

Muzejske zbirke, muzejske izložbe i stalne izložbe, sadržajno vezane uz radnički pokret, NOB-u i poslijeratnu socijalističku izgradnju na teritoriju SR Hrvatske

Tokom 1985. i prve polovine 1988. godine razgledane su navedene zbirke i izložbe da bi se, osim toga, utvrdio njihov broj i sačinio popis postojećih. Stručna komisija, koja je bila zadužena za istraživanje, odnosno stručna muzeološka obrada prikupljenih podataka o njihovom stanju i muzeološkoj prezentaciji. Pokazalo su — gdje je to bilo primjereno — date pojedinačne preporuke za osuvremenjivanje muzejske ekspozicije i ostvarenje više komunikacijske razine s posjetiteljima.

Konkretnim vidom u stanju na terenu, međutim, uočeni su i problemi drukčije vrste koji bitno utječu na spomenuta elementa. Osim se nametnulo vrlo ozbiljan problem namjere, a to je nedostatak stručnog osoblja, odnosno statusa pojedinih zbirki ili čak institucija. To je, dakle, nepostojanje proizvedeno nedjelovnom organizacijom i raspoloživom osoblju, a krajnji rezultat je još ili nikakva zaštita zbirke, odnosno još ili čak pogrešna prezentacija zbirke. Taj problem — premda je apstraktan našim elaborem — nismo detaljno razradili, ali buduća da je to problem drugog, složenijeg projekta kojemu će sadržaj biti mješoviti muzejski u SR Hrvatskoj.

Elaborat su obuhvaćene sve samostalne muzejske ustanove te većine muzejskih zbirki i stalnih izložbi, sadržaj koji je vezan uz navedeno razdoblje ili ličnosti. Moguće je da su izostavljene — opsegom i značajem — manje zbirke i postavne u školama, dvoradnim i drugim organizacijama, kaserama i drugdje, a razlog tome može biti i to što o njima nismo obavijestili dobili nikakve informacije, ili su čak zatvorene i nedostupne javnosti, primjerice većina postava u kaserama. Posebice treba upozoriti na zasedni vojni arhivski o spomen-sobama unutar kaserne, te na podatke da je njihov status reguliran internim vojnim pravilnikom koji nije usklađen sa Zakonom o muzejskoj djelatnosti, pa zbog toga postavi u kaserama, zatvorenim za javnost, nisu mogli biti predmetom ovog istraživanja.

Način prikupljanja podataka

Podatke potrebne za ovaj projekt dobivili smo putem ankete, odnosno razgovora s različitim osobama, kao i iz dodatnog pisanog izvještaja kustosa o formi prezentacije i primjedbama i preporukama za njihovo osuvremenjivanje.

Anketom je obuhvaćeno 11 odrednica/grupa pitanja. Uključili smo je s načinom vođenja dokumentacije u Muzejskom dokumentacionom centru, odnosno s Registrom muzejske galerije i zbirki u SR Hrvatskoj. To je, također, u skladu s revalorizacijom i rekatagorizacijom spomenika revolucionarnog radničkog pokreta i narodne revolucije, koje je usvojio Odbor Sabora SR Hrvatske za obilježavanje povijesnih događaja i ličnosti te Republički

Elaborat »Muzejske zbirke, muzejske izložbe i stalne izložbe sadržajno vezane uz Radnički pokret, NOB i poslijeratnu socijalističku izgradnju na teritoriju SR Hrvatske« razmatran je i prihvaćen na odvojenim sjednicama naručioca projekta Komisije za njegovanje i razvijanje tradicije NOB i tekovina revolucije Republičkog odbora SUBNOR-a, održane 31. ožujka 1988. i Koordinacionog odbora za njegovanje i razvijanje revolucionarnih tradicija Republičke konferencije SSRNH, održane 24. lipnja 1987. godine.

U Muzejskom dokumentacionom centru dovršen je potkraj 1986. godine elaborat o stanju muzejskih i drugih ustanova koje čuvaju i prezentiraju građu tematski vezanu za razdoblje radničkog pokreta, NOB-e te poslijeratne socijalističke izgradnje za Republički odbor SUBNOR-a i Republičku konferenciju SSRNH, naručioce elaborata, izradi kojeg je prethodio niz složenih poslova koje su obavili stručnjaci Centra.

Svrha prikupljanja podataka

Tokom 1985. i prve polovine 1986. godine razgledane su navedene zbirke i izložbe da bi se, ponajprije, utvrdio njihov broj i sačinio popis postojećih. Stručno važniji dio posla bilo je istraživanje, odnosno stručna muzeološka obrada prikupljenih podataka o njihovom stanju i muzeološkoj prezentaciji. Pokadšto su — gdje je to bilo primjereno — date pojedinačne preporuke za osuvremenjivanje muzejske ekspozicije i ostvarenje više komunikacijske razine s korisnicima.

Konkretnim uvidom u stanje na terenu, međutim, uočeni su i problemi drukčije vrste koji bitno utječu na spomenute elemente. Osobito se nametnuo vrlo ozbiljan problem neriješenog ili neadekvatno riješenog statusa pojedinih zbirki ili čak institucija. To je, dakako, neposredno prouzročeno nedjelotvornom organizacijom i raspodjelom poslova, a krajnji rezultat je loša ili nikakva zaštita baštine, odnosno loša ili čak pogrešna prezentacija građe. Taj problem — premda je apostrofirao našim elaboratom — nismo detaljno razradivali budući da je to problem drugog, složenijeg projekta kojemu će sadržaj biti mreža muzeja u SR Hrvatskoj.

Elaboratom su obuhvaćene sve samostalne muzejske ustanove te većina muzejskih zbirki i stalnih izložbi, sadržaj kojih je vezan uz navedeno razdoblje ili ličnosti. Moguće je da su izostavljene — opsegom i značajem — manje zbirke i postave u školama, privrednim radnim organizacijama, kasarnama i drugdje, a razlog tome može biti i to što o njima nismo pravovremeno dobili nikakve informacije, ili su pak zatvorene i nedostupne javnosti, primjerice većina postava u kasarnama. Posebice treba upozoriti na zasebni vojni akt *Upustva o spomen-sobama unutar kasarni*, te na podatak da je njihov status reguliran internim vojnim pravilnikom koji nije usaglašen sa Zakonom o muzejskoj djelatnosti, pa zbog toga postavi u kasarnama, zatvorenim za javnost, nisu mogli biti predmetom ovog istraživanja.

Način prikupljanja podataka

Podatke potrebne za ovaj projekt dobivali smo putem ankete, odnosno razgovora s nadležnim osobama, kao i iz dodatnog pismenog izvještaja kustosa o formi prezentacije s primjedbama i preporukama za njezino osuvremenjivanje.

Anketom je obuhvaćeno 11 odrednica/grupa pitanja. Uskladili smo je s načinom vođenja dokumentacije u Muzejskom dokumentacionom centru, odnosno s Registrom muzeja, galerija i zbirki u SR Hrvatskoj. To je, također, u skladu s revalorizacijom i rekategorizacijom spomenika revolucionarnog radničkog pokreta i narodne revolucije, koje je usvojio Odbor Sabora SR Hrvatske za obilježavanje povijesnih događaja i ličnosti te Republički savjet za zaštitu spomenika kulture. Prema toj rekategorizaciji, svi spomenici i spomenobilježja tog razdoblja tretiraju se kao i svi ostali spomenici kulture, a zaštićuju se prema Zakonu o zaštiti spomenika kulture i drugim propisima donesenim na temelju toga Zakona, kao i ostalih općih pravnih propisa koji se odnose na zaštitu spomenika kulture. Kategorizacija svih spomenika kulture vršit će se prema UNESCO-vim kriterijima u tri kategorije (A, B i C), umjesto dosadašnjih šest kategorija.

Prva odrednica ankete sadrži *osnovne podatke*: naziv, vrsta i adresa ustanove, podaci o osnivanju i registraciji, podaci o organima upravljanja te radno vrijeme ustanove.

Druga odrednica sadrži *stručne, tehničke podatke*: stanje hemeroteke, fototeke, dijateke, videoteke, filmoteke te stanje sredenosti arhivskih podataka, inventarnih knjiga, dokumentacije i tehničke dokumentacije ustanove.

Treća odrednica sadrži podatke o *prostoru*: podaci o zgradi koja može biti građena za potrebe djelatnosti, može biti spomenik kulture ili zgrada adaptirana za potrebe djelatnosti; podaci o godini izgradnje, arhitektu, suradnji muzeologa na projektu zgrade i prostornom uređenju stalnog postava; zatim podaci o vrsti prostora prema namjeni, u sklopu muzeja, izraženo u m², način grijanja i rasvjete.

Četvrta odrednica sadrži podatke o *užem stručnom radu*: podaci o ukupnom broju predmeta; podaci o broju inventiranih, kategoriziranih i registriranih predmeta kao spomenika kulture, te podaci o broju predmeta u stalnoj postavi.

Peta odrednica sadrži podatke o *stalnoj i povremenim izložbama*: podatke o izložbenom materijalu, kompoziciji postave te tehničkoj opremi izložbe.

Šesta odrednica sadrži podatke o *vanjskoj aktivnosti ustanove*: podatke o pedagoškom i andragoškom radu, te publikacijama ustanove.

Sedma odrednica sadrži podatke o *nastanku ustanove/zbirke*: historijat i normativni akti; podaci o pojedincima i društvima u istaknutom osnivanju zbirke; podaci o muzejskim povjerenicima te o potrebama za novim kadrovima.

Osma odrednica sadrži podatke o *stručno-znanstvenim radnicima* ustanove s bibliografijom muzeoloških radova.

Deveta odrednica sadrži podatke o *tehničkom osoblju*, a deseta o *zaslužnim radnicima u mirovini*.

Jedanaesta grupa pitanja odnosi se na *izvore financiranja ustanove*.

Način obrade podataka

Obradeni podaci daju sliku stanja navedenih zbirki i izložbi, točnu do mjere do koje je bilo moguće prezentirati sakupljene podatke, i to grafički, tabelarno, u *četiri tipa* tabela, a dodatno ih obrazložiti u *kataloškom dijelu* na kraju elaborata.

U prvoj tabeli prezentirane su muzejske ustanove, zbirke i stalne izložbe s obzirom na *status* a u drugoj s obzirom na *broj i stanje muzejskih predmeta* (inventirano, kategorizirano, registrirano) te na *površinu korisnog prostora* (izložbenog, depoa) izraženo u m². Treća tabela daje pregled muzejskih *kadrova*, a četvrta pregled aktivnosti, odnosno *oblika rada s korisnicima*.

Prva tabela upućuje da je muzejska građa kojom se dokumentira period radničkog pokreta, geneza Komunističke partije, narodnooslobodilačke borbe i poslijeratne socijalističke izgradnje — sadržaj nekoliko tipova ustanova: specijaliziranih povijesnih muzeja, odjela zavičajnih i regionalnih muzeja ili zasebnih muzejskih zbirki i stalnih izložbi u memorijalnim i drugim prostorima. U prvom stupcu tabele naveden je *lokalitet* i *naziv ustanove* te provedena distinkcija zbirki i izložbi s obzirom na podatak imaju li originalne muzejske predmete ili ne. One koje posjeduju originalne muzejske predmete označene su nazivom *stalni postav* ili *muzejska izložba*, a one koje događanja prezentiraju pomoću kopija muzejskih predmeta, tekstualnih i grafičkih prikaza te drugih oblika tumača označene su nazivom *stalna izložba*. U nekim se primjerima pojavljuje, uz već navedene, naziv *memorijalni prostor* koji označava sačuvano, restaurirano ili samo konzervirano, autentično mjesto događanja i u tom je obliku prezentirano, bez obzira da li je uključena i

izložba ili ne. Ukupno je obrađeno 150 postava i zbirki te stalnih izložbi na teritoriju SR Hrvatske — 70 u okviru samostalnih radnih organizacija, a 80 ih djeluje u sklopu drugih organizacija ili društveno-političkih zajednica a to su narodna sveučilišta, centri za kulturu, mjesni i općinski odbori SUBNOR-a, mjesne zajednice, arhivi itd. U stupcu pod nazivom »samostalno«: navedeni su specijalizirani muzeji revolucije te muzejske zbirke i odjeli radničkog pokreta, NOB-e i poslijeratne socijalističke izgradnje u sklopu samostalnih, kompleksnih muzeja. U stupcu pod nazivom »područna zbirka«: naveden je naziv muzeja kojem pripada dotična zbirka.

Na području SR Hrvatske djeluje:

• 7 SPECIJALIZIRANIH MUZEJA REVOLUCIJE

(Muzej NOB-e Biokovskog područja u **Makarskoj**, Muzej narodne revolucije Istre u **Puli**, Muzej narodne revolucije u **Rijeci**, Muzej Radničkog i NOP-a za Slavoniju i Baranju u **Slavonskom Brodu**, Muzej narodne revolucije u **Splitu**, Vojnopomorski muzej Ratne mornarice u **Splitu** i Muzej revolucije naroda Hrvatske u **Zagrebu**.)

Ovi muzeji obrađuju događaje na širem teritoriju — regionalnom, odnosno republičkom.

• 4 SPECIJALIZIRANA MEMORIJALNA MUZEJA KAO SASTAVNI DIO SPOMEN-PARKOVA ILI SPOMEN-PODRUČJA

(Spomen-park Kumrovec, Spomen-područje Jasenovac, Spomen-područje Petrova gora i Spomen-područje Šamarica). Ovoj kategoriji pripadati će i **dvije** radne organizacije u osnivanju: Spomen-područje Bijeli Potoci-Kamensko i Spomen-područje Partizanska Drežnica. U obje organizacije postoji tek manji broj predmeta, a predstoji im — kako planiraju — obiman sakupljački i istraživački rad te znanstvena obrada i prezentacija građe.

• 26 ZBIRKI ODJELA RADNIČKOG I NOP-a TE POSLIJERATNE SOCIJALISTIČKE IZGRADNJE U KOMPLEKSNIH MUZEJIMA KOJI SU SAMOSTALNE RADNE ORGANIZACIJE

(Gradski muzej u **Bjelovaru**, Zavičajni muzej u **Gospiću**, Gradski muzej u **Karlovcu**, Muzej Đakovštine u **Đakovu**, Zavičajni muzej u **Našicama**, Muzej Slavonije u **Vukovaru**, Gradski muzej u **Bakru**, Narodni muzej u **Novom Vinodolskom**, Zavičajni muzej u **Rovinju**, Muzej u **Sisku**, Zavičajni muzej u **Biogradu n/m**, u Dubrovačkom muzeju u **Dubrovniku**, Muzej kninske krajine u **Kninu**, Muzej Korčule u **Korčuli**, Muzej cetinjske krajine u **Sinju**, Muzej grada **Šibenika**, Muzej grada **Trogira**, Narodni muzej u **Zadru**, Muzej Medimurja u **Čakovcu**, Muzej Moslavine u **Kutini**, Muzej Turopolja u **Velikoj Gorici**, Muzej grada **Zagreba** i Samoborski muzej u Samoboru.)

• **17 ZBIRKI, ODJELA ILI IZLOŽBI U MUZEJIMA KOJI DJELUJU U OKVIRU NARODNIH SVEUČILIŠTA ILI CENTARA ZA KULTURU**

(Zavičajni muzej u **Ozlju**, Zavičajni muzej u **Buzetu**, Creski muzej u **Cresu**, Narodni muzej u **Labinu**, Zavičajni muzej Poreštine u **Poreču**, Gradski muzej u **Senju**, Zavičajni muzej u **Novoj Gradiški**, Muzej Požeške kotline u **Slavonskoj Požegi**, Zavičajni muzej u **Valpovu**, Muzej u **Županji**, Zavičajni muzej u **Podravskoj Slatini**, Gradski muzej u **Virovitici**, Zavičajni muzej u **Brdovcu**, Zavičajni muzej u **Jastrebarskom**, Muzej Drniške krajine u **Drnišu** i Zavičajni muzej u **Ogulinu**).

• **31 PODRUČNA ZBIRKA ILI STALNE IZLOŽBE SPECIJALIZIRANIH ILI KOMPLEKSNIH MUZEJA**

(postave u **Vukmaniću**, **Bermu**, **Brgucu**, **Kastvu**, **Račicama**, **Brodskom Varošu**, **Đakovačkoj Breznici**, **Gajnom Viru**, **Kamenskom Vučjaku**, šumi **Merolino**, **OŠ »Osječka brigada«**: u **Osijeku**, u **Vukovaru**, u **Koprivnici**, **Velikom Trojstvu**, **Kučanu Gornjem** u **Varaždinu**, **Brijanima**, **Dišniku**, **Pašijanu**, **Podgariću**, **Samoboru**, **Drnišu**, **Makarskoj**, **Malom Ižu** o. IŽ, **Lukovdolu**, **Končarevu Kraju**, dvije postave na **Visu** i tri u **Zagrebu**).

• **8 ZASEBNIH ZBIRKI ILI STALNIH IZLOŽBI KOJE DJELUJU U OKVIRU NARODNIH SVEUČILIŠTA ILI CENTARA ZA KULTURU**

(postave u **Topuskom**, **Donjem Lapcu**, **Otočcu**, **Srbu**, **Crikvenici**, **Batini**, **Bolmanu** i **Trnovcu**).

• **25 ZBIRKI ILI STALNIH IZLOŽBI KOJE DJELUJU U OKVIRU MJESNIH ZAJEDNICA ILI MJESNIH ILI OPĆINSKIH ODBORA SUBNOR-a**

(postavi u **Ljeskovcu**, **Odri**, **Tremušnjaku**, **Vodoteču**, **Balama**, **Bribiru**, **Crnom**, **Delnicama**, **Donjim Krmpotama**, **Kutima**, **Krmpotskom Javorju**, **Mataija Dragi**, šumi **Praprot**, **Rakovcima**, **Dubokoj**, **Kindrovu**, **Slobodnici**, **Zmajevcu**, **Voćinu**, **Vukosavljevici**, **Doljnjoj Kupčini**, **Lenišću** i **Podgori**, **Turkima** i **Bakru**).

• **5 ZBIRKI ILI STALNIH IZLOŽBI DJELUJE U SKLOPU SPOMEN-PODRUČJA ILI SPOMEN-DOMOVA**

(postave u **Brestiku**, **Žabnu**, **Mukinjama**, **Pazinu** i **Staroj Gradiški**).

• **13 JE ZBIRKI ILI STALNIH IZLOŽBI DRUGIH RADNIH ORGANIZACIJA KAO ARHIVA, ŠKOLA ILI PRIVREDNIH ORGANIZACIJA**

postave u **Debeloj Kosi**, **Labinu**, **Lipi**, **Belišću**, **Čaglinu**, Zavičajnom muzeju u **Iloku**, **Velikoj**, **Voćinu**, **Stupovači**, **Bračkom muzeju** u **Škripu**, **Omladinskom domu** u **Zadru** i dvije postave u **Zvečevu**).

• **4 SU ZBIRKE, ODNOSNO POSTAVE ILI STALNE IZLOŽBE, OTVORENE ZA JAVNOST, A U SKLOPU VOJNIH USTANOVA ILI KASARNI JNA**

(kasarna »V. Gortan«: u **Puli**, garnizon »M. Stanivuković«: u **Osijeku**, kasarna »N. Rodić«: u **Kninu** te u **Vojnopomorskom muzeju JRM** u **Splitu**).

• **7 JE ZASEBNIH MUZEJSKIH POSTAVA ILI IZLOŽBI UNUTAR MUZEJA**

(postave u Muzeju **Sisak**, Narodnom muzeju **Labin**, Zavičajnome muzeju **Ogulin**, Zavičajnom muzeju **Našice**, Gradskom muzeju **Bjelovar**, Zavičajnome muzeju u **Biogradu n/m.** i Zavičajnome muzeju **Valpovo**).

• **4 SU ZBIRKE U OSNIVANJU, ODNOSNO NIJE IM RIJEŠEN STATUS**

(Memorijalna kuća u **Kosima**, Zavičajni muzej općine **Pregrada** u **Velikom Taboru**, Muzejska zbirka **NOB-e** u **Benkovcu** i Muzejska zbirka u **Obrovcu**).

Rješenje statusa izuzetno je važno za funkcioniranje kako muzejskih ustanova, tako i zasebnih zbirki i izložbi. Zadovoljavajući status osigurava barem osnovne uvjete za rad, a to su funkcioniranje i kadrovi. Analizom je ustanovljeno da je cca 50% zbirki u sklopu muzejskih ustanova u muzeju, ili su pak područne zbirke, a isto toliko u sklopu drugih organizacija ili zajednica. Smještaj u muzeju osigurava im barem osnovnu stručnu obradu i prezentaciju, ali i to samo onda kad sama ustanova ima osigurane uvjete za obavljanje redovne djelatnosti. Materijalni položaj pojedinog muzeja ogleda se u tretiranju cjelokupne građe. Većinu obrađene građe i ekspoziciju, koja barem zadovoljava važeće muzeološke standarde, imaju svi specijalizirani muzeji novije povijesti te većina muzeja koji djeluju kao samostalne radne organizacije. Osim toga, ti muzeji, kad god se za to ukaže potreba, ostvaruju u praksi često isticani teoretski model mogućeg funkcioniranja muzeja u regiji, odnosno prisutni su na terenu kao stručna organizacija pri postavi izložbi, ekspertizama ili u drugim oblicima stručnog rada.

Pokušali smo dati sažet pregled takvog oblika djelovanja prema regijama u SR Hrvatskoj, odnosno istaći pozitivne primjere gdje su životne potrebe — i bez čekanja na zakonske odredbe ili društvene dogovore — nametnule takav model. S druge pak strane, u mnogim područjima u našoj republici jedva se zamjećuje stručni rad, ili ga uopće nema.

Osim sedam specijaliziranih muzeja revolucije, takvu aktivnost posebno razvija i niz muzeja u središnjoj i istočnoj Hrvatskoj. To i nije slučajno budući da su na tom području skoncentrirane najznačajnije ustanove vezane uz sadržaj radničkog pokreta i NOB-e u SR Hrvatskoj. Ponajprije tu je Muzej revolucije naroda Hrvatske, osnovan 1945. godine, u Zagrebu, najstariji muzej revolucije u Hrvatskoj. Djelatnost i funkcioniranje određena su Zakonom o Muzeju revolucije naroda Hrvatske 1960. godine. Kako je to matični muzej za teritorij SR Hrvatske, u skldu s tim u njegovu sastavu djeluje — počam od osnutka im — još šest memorijalnih zbirki i izložbi (sve pod pogrešnim nazivom »muzej«): Memorijalni muzej I. konferencije KPH, Memorijalni muzej V. zemaljske konferencije, Memorijalni muzej VIII. konferencije KPJ u Zagrebu, zatim Memorijalni muzej I. G. Kovačića u Lukovdolu, Memorijalni muzej Narodnog heroja Rade Končara u Končarevom Kraju te Muzej u Visu s memorijalnom Titovom spiljom. Danas kada je osnovano još nekoliko specijaliziranih muzeja revolucije, u svim većim regijama Hrvatske, koje su i prostorno i djelokrugom rada znatno bliže navedenim zbirkama (a broj područnih zbirki, memorijalnih i muzejskih izložbi s temama iz novije revolucionarne prošlosti višestruko je povećan), nema mnogo argumenata da nabrojene područne zbirke djeluju u sklopu matičnog muzeja revolucije za SR Hrvatsku. Tim više što značaj prezentiranih događaja i ličnosti u daljnjem toku događaja u zemlji znatno nadilazi status i mogućnosti jedne područne zbirke. U vezi s tim potrebno je razmotriti pitanje muzejske izložbe i Titove spilje na Visu. Trebalo bi realizirati ideju, definiranu još 1964. godine, da ova izložba bude početak oformljenja zbirke i odjela NOB-e, a u okviru budućeg Zavičajnog muzeja otoka Visa.

Posljednjih godina, neki zavičajni, specijalizirani i veći gradski muzeji u toj regiji intenzivnije stručno surađuju pri postavljanju muzejskih zbirki i izložbi na svome području, primjerice Muzej Požeške kotline u Slavonskoj Požegi, Muzej Međimurja u Čakovcu, Muzej Moslavine u Kutini, Muzej Radničkog i NOP-a za Slavoniju i Baranju u Slavanskom Brodu te gradski muzej u Bjelovaru i Varaždinu. Stručnjaci Muzeja Požeške kotline surađivali su osobito tokom 1985. godine, stručnim savjetima pri izradi scenarija za postave spomen-soba u Dubokoj, Čaglinu i Velikoj te za dvije postave na Zvečevu. Sve su navedene zbirke opsegom vrlo male, s malo trodimenzionalnih predmeta, ili uopće bez njih. Muzej se u rad zbirki uklapa izradom scenarija i postave, te posudbom muzejskih predmeta. K tome, pregledom nad svim sadržajno bliskim zbirkama i izložbama, na svom terenu djelovanja, izbjegnuti su problemi koji, su inače česti, a to su preklapanje već prezentiranog sadržaja,

preširok izbor tema i građe, neinventiran materijal. Još jedan pozitivan rezultat takvog načina rada je istraživanje na terenu, odnosno dopuna zbirke autentičnim predmetima ili drugim adekvatnim materijalom. Sve su navedene zbirke u Požeškoj kotlini u okviru radnih organizacija izvan muzejske djelatnosti, koje o njima vode brigu i održavaju ih. Takav status, budući da odgovara svima zainteresiranima treba i zadržati, a i nadalje održavati suradnju s muzejem u okviru stručnih poslova. Na sličan način surađuje Muzej Moslavine na postava- ma u Brinjanima, Dišniku i Pašijanu, koncepciju i postavu kojih treba istaknuti kao primjer daljnjeg proširenja teme. Zbirka u Pašijanu prerasla je — zahvaljući entuzijazmu mještana, te stručnim usmjeravanjem kustosa matičnog muzeja — u zavičajnu zbirku, smještenu u seosku kuću koja građevno oprimjenjuje tip seoske arhitekture toga kraja. Zbirka obuhvaća etnografski dio, povijest mjesta od prvih spomena do kraja rata, te poslijeratnog razvoja (KUD-ovi, sportska društva i sl.).

U ovoj su regiji važna još dva punkta — Spomen-park Kumrovec i Spomen-područje Jase- novac. Posebno neadekvatnu muzeološku prezentaciju i status ima izložba u Jasenovcu. Muzeološka postava ima dva nivoa: dokumentacijsko-informacijski i umjetnički. Scenarij postave previše pokazuje općenito jugoslavensku situaciju do 1941. godine, a nedovoljno samo jasenovački logor. Taj je nedostatak vjerojatno nastao zbog nedovoljne istraženosti mjesta i značaja logora u vrijeme kad je izložba postavljena. Rezultati novih istraživanja — povijesnih i arheoloških — lociranje novih grobišta, velikog stratišta u prekosavskom dijelu (teritorij Bosne i Hercegovine) te logori u Bosanskoj Dubici i Bosanskoj Gradiški obogatili su muzejski fundus novim predmetima, a sadržaj novim podacima, stvorivši mogućnost i potrebu da se promijeni stalna postava. Izmjena postave tek je jedan od zadataka koji predstoji stručnjacima u ustanovi, budući da predviđeni sadržaj poslova zahtijeva i koordinaciju daljnjih istraživanja i prezentacije događaja i ličnosti na širem teritoriju društveno- političke zajednice, odnosno SR Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Značaj samog komplek- sa, koji je uvjetovao ovakav program rada i s tim u vezi obim poslova, nužno je uvjetovao i potrebu za izmjenom statusa zbirke/izložbe, odnosno njezino prerastanje u muzej.

Status stalnih muzejskih izložbi ima i RJ Staro selo u okviru Spomen-parka Kumrovec, što nije primjereno značaju teme koje su prezentirane, niti obimu poslova koje stručnjaci ove radne jedinice (uz stalnu suradnju drugih ustanova) već obavljaju, i to vrlo kvalitetno. Kako bi se *trajno* osigurali uvjeti za obavljane stručnih poslova te za muzejsku prezentaciju visoke kvalitete (primjerenu sadržaju), muzejska djelatnost ne bi se smjela, za ostvarivanje tih uvjeta, natjecati s ostalim djelatnostima u zajedničkoj radnoj organizaciji (s ugostiteljstvom npr.). Trebalo bi i ovoj radnoj jedinici ostvariti status muzeja.

I u ostalima regijama SR Hrvatske pojedini specijalni, zavičajni ili gradski muzeji imaju ulogu matičnih muzeja koji — stručno postavljajući izložbe te dopunjavajući ekspozicije vlastitom muzejskom građom i rezultatima terenskog istraživanja — surađuju na poslovima uređenja zbirke i izložbi u okviru drugih djelatnosti, a koje su samo rubno u okviru muzej- ske djelatnosti ili su posve izvan nje.

Muzej Sisak u banijskoj regiji načinio je sve postavbe Radničkog i NOP-a premda je statu- som (a i stvarno s obzirom na financiranje i djelokrug obaveza) samo gradski muzej; Kus- tosi muzeja Sisak postavljali su izložbe u Brestiku, Ljeskovcu, Odri, Tremušnjaku i Šamarici gdje je postava zamijenjena novom (manje uspješnom).

Goransko—lička regija nije osigurala kontinuirani rad muzejskih stručnjaka; tek povreme- no muzeji u Gospiću i Ogulinu sudjeluju pri postavi zbirke i izložbi u ovoj regiji, a koriste se i stručne usluge Muzeja narodne revolucije u Rijeci. Muzej narodne revolucije Istre u Puli surađuje, na traženje zainteresiranih, pri postavama i izboru građe u istarskoj regiji, a Mu- zej narodne revolucije u Rijeci, muzej u Novom Vinodolskom te Narodno sveučilište u Crik- venici na području Hrvatskog primorja.

Intenzitet muzejske djelatnosti u Dalmaciji je u vezi s prostorom i vremenom odvijanja događaja iz cjelokupne naše kulturno-povijesne baštine. Na ovom je teritoriju posebno istaknuta razlika između muzeja s obzirom na specijalnost, odnosno više je muzeja (i aktivniji su) koji obrađuju najstarija razdoblja naše civilizacije, slijede ih etnografski muzeji i zbirke, a manje se osjeća djelatnost muzeja novije povijesti. S obzirom na prostor, posebno su zanemareni otoci koji zbog intenziteta življenja i događajima na njima, nužno moraju biti obuhvaćeni radom muzejskih ustanova. Slična je situacija i u dalmatinskom zaleđu koji je i inače pasivniji kraj.

Promatrajući veća gradska središta i njihovu okolinu, situacija se mijenja od mjesta do mjesta. Tamo gdje su muzeji u teškoj financijskoj ili kadrovskoj situaciji (ili se tek osnivaju) muzejska se djelatnost, razumljivo, slabo osjeća (Muzej grada Trogira, Muzej Korčule, Muzej u Drnišu, Škripu, Obrovcu i Benkovcu). Pozitivni su primjeri Zadra i Šibenika koji je kadrovski najbolje osposobljen, odnosno ima kustosa za sva tri tematska područja (Radnički pokret, NOB i period poslijeratne socijalističke izgradnje). Intenzivniji stručni rad u Dalmaciji, za obrađivano tematsko područje, razvili su specijalizirani muzeji revolucije u Splitu i Makarskoj, što je i razumljivo s obzirom na njihovu usku specijalnost. Međutim, ni oni nisu dovoljno prisutni na terenu u svojoj regiji upravo zato što prava i obaveze muzeja nisu adekvatno riješena u skladu sa zajedničkom brigom za našu baštinu.

Kada se obavlja u okviru narodnih sveučilišta te centara za kulturu i drugih djelatnosti, muzejska je djelatnost često marginalna. Zaboravlja se, naime, da ta djelatnost imade posebno društveno značenje kad se njezino životarenje ili čak ugasnuće opravdava raznim materijalnim i ekonomskim pokazateljima (npr. muzeji u Poreču, Ogulinu, Senju, Slavonskoj Požegi). U još su težem položaju zasebne tematske zbirke ili izložbe u okviru drugih institucija. Krajnji je slučaj zbirke u Delnicama — čak nosi zvučno ime: Muzeja revolucije Gorskog kotara koja nije ni adekvatno zaštićena, već doslovno ugurana u dvije prostorije jer se za nju nije niti tražilo rješenje. Gorski kotar i veliki dio Like i inače su područja izvan dosega rada muzejskih službi, odnosno ne postoji muzejska ustanova niti služba koja bi sustavno prikupljala te stručno-znanstveno obrađivala građu s te teritorije ili u vezi s njom (djelomice to radi Centar za historiju Radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrv. Primorja i Gorskog kotara — Rijeka). Na žalost, sličnu sudbinu dijele i regije Banije i Korduna na kojima, doduše, djeluju gradski muzeji u Karlovcu i Sisku, ali rijetko, i to samo na traženje za obavljanje povremenih poslova, mahom prigodničarskih. Većinu stalnih izložbi i muzejskih postava, na tom teritoriju, koncepcijski i likovno postavljali su stručnjaci iz navedenih ustanova, ali zajednički nedostatak svih takvih postava je to što po završenom postavu prestaju svi daljnji poslovi i interesi u vezi s ekspozicijom. Tako one ostaju na rubu interesa, posjećivane tek od prigode, fizički zapuštene, a o dopunama ili izmjenama postava, kako u skladu sa suvremenim muzeološkim standardima prezentacije, tako u svjetlu novijih tumačenja događaja (na osnovu znanstvenih istraživanja) — nema niti pomena. U tom pogledu treba upozoriti i na stanje korištenja arhivske građe, koja u konkretnim primjerima postava na tom terenu nije evidentirana. S druge strane pak zna se da postoje stvarno vjerodostojni izvori i rijetko široke mogućnosti njenog korištenja, što omogućuju arhivi (u Karlovcu i Rijeci, npr.) Znatan dio građe, koji bi trebalo koristiti pri koncipiranju ekspozicija na tom terenu, oni su i publicirali u svojim zbornicima i drugim publikacijama. U ovom kontekstu treba istaći i jedan drugačiji primjer — napore radnika muzejske zbirke u Crikvenici, koji i u nevjerojatnoj situaciji — kad nemaju niti status, niti osnovne uvjete da izbore status muzeja — djeluju kao matična muzejska ustanova za svoju okolicu i zaleđe. Samo jedan radnik tog centra, uz povremenu suradnju stručnjaka iz drugih ustanova, prikuplja građu, obrađuje, publicira i prezentira u područnim zbirkama, koje su u nadležnosti mjesnih zajednica ili mjesnih odbora SUBNOR-a. Ovaj je teritorij posebno istaknut zbog toga što je trolist naših regija — Kordun, Banija i Lika — a sa njima na specifičan način (opskrba živežnim namirnicama te velik

broj boraca koji se priključio NOB-i na tom teritoriju) vezane regije Istre i Hrvatskog primorja, u kojima su se odigrali izuzetno značajni događaji. Tu su čak četiri spomen-područja — od ukupno šest na teritoriju SR Hrvatske — Bijeli Potoci—Kamensko, Partizanska Drežnica, Petrova gora i Šamarica. Takvom značenju ni približno nije primjerena organizacija stručnih službi, u situaciji kada su muzeji u Sisku, Karlovcu, Puli, Rijeci i Gospiću svedeni na gradske okvire (u pogledu financiranja i nadležnosti, premda su ih osnovala i financirale zajednice općina), kod spomen područja u Drežnici, Šamarici i Bijelim Potocima nemaju niti jednog stručnjaka, a Petrova gora samo jednog koji je istovremeno i direktor cijelog kompleksa. Znajući sve to, ne iznenađuju zastarjele muzeološke ekspozicije, neuvažavanje novijih povijesnih istraživanja i rezultata (drugih stručnih ustanova), pa čak niti samovolja pojedinaca, istaknutih sudionika određenih događaja (konkretno, izmjena postava u Spomen-domu »Bratstvo i jedinstvo« na Šamarici, a slično se ponavlja u Gradskom muzeju Vinkovci, Muzeju Batinske bitke u Batini, Muzeju Županje u Županji).

Mišljenja smo da danas raspolažemo sa znatnom količinom informacija o prošlim događajima i vjerodostojnih podataka, arhivske građe — stručno obrađene i publicirane — te dostatnim brojem visokoobrazovanih stručnjaka kojima *treba* povjeriti *stručne* poslove prezentacije građe kao i druge poslove istraživanja i dopunjavanja zbirki. Nedostaje organizirana stručna služba koja će osigurati *sustavno prisustvo* muzejskih radnika na *čitavom* teritoriju. Potrebno je ustanoviti mrežu muzeja te utvrditi djelokrug rada, ovlaštenja, prava i dužnosti pojedinih muzejskih ustanova na način koji će osigurati zadovoljavajući status za sve zbirke, a podrazumijevati i brigu za cjelokupnu našu baštinu. *Zašto baš muzeji? Zato što* jedino te ustanove imaju *osnovni zadatak* da *sistematski prikupljaju, čuvaju, stručno obrađuju*, a prvenstveno da *građu izlažu, da vizualno prezentiraju ideje i informacije* koje treba prenijeti posjetiocima, koristeći se pritom suvremenim dosezima muzeologije.

U drugoj tabeli prezentirani su brojčani podaci o ukupnom broju predmeta u pojedinim zbirka (zasebno inventirani), te površina izložbenog prostora i depoa.

Ukupan broj predmeta zaista je impresivan, cca 305219 predmeta, međutim tek je manji broj inventiran, cca 143 374. Ne iznenađuje podatak da je najveći broj predmeta, cca 70%, u okviru muzejskih ustanova, a tek manji broj u drugim organizacijama. Pojedinačno najbrojnije zbirke imaju, što je i razumljivo specijalizirani muzeji revolucije, a zatim pojedini odjeli Radničkog i NOP-a u gradskim i zavičajnim muzejima. Zbirke i izložbe izvan muzeja imaju redovno manji broj predmeta, prosječno po 20, a redovno veći broj, sličnog trofejnog oružja. Također je i vrlo malo trodimenzionalnih predmeta u odnosu na papirnatu građu, razne stampate i fotografije. Taj odnos u prosjeku iznosi 80:20 u korist papirnate građe. Zbog nedostatka originalnih predmeta u postavi vrlo je mnogo kopija, čak 29 izložbi, od obrađenih 150, prezentira određene događaje isključivo pomoću kopija i grafičkih tumača.

Ako analiziramo sadržaj, koncepciju i postavu (što je pojedinačno obrađeno u kataloškom dijelu) malo je primjera koje bi trebalo istaći kao posebno uspjele. Zajednički nedostatak većine postava je što ima suviše dokumentarno-arhivske građe i oružja, (čitavi arsenali) a to nije atraktivno prezentirano; često poradi velikog broja takvih informacija postava djeluje zamorno. Često se kopije istih dokumenata koriste u više postava, odnosno građa se preklapa ili se zadana tema vremenski i prostorno suviše široko obrađuje, što je nepotrebno. Znatno su opravdaniji i uspješniji postavi koji su se ograničili na zadanu temu. Onda kada nema originalnih predmeta vezanih za konkretan događaj ili ličnost (ili ih je suviše malo), uvijek postoji mogućnost da se pribjegne umjetničkoj transpoziciji ideje ili događaja putem drugih medija. Jedan od zaista najboljih primjera takvog pristupa je postava u memorijalnom prostoru bivše seoske škole u Lipi, u kojem uopće nam originalnih predmeta.

Još jedna tipična pojava je suviše jednostrano prikazivanje događaja — redovito su prikazane posljedice, a vrlo rijetko i uzroci. (Ovaj bi se prigovor, međutim, mogao odnositi i na većinu drugih muzeja). Rijetke su postave koji rekonstruiraju vrijeme i život određene sredine u određenom vremenu (život buržoazije, sa jedne i život radnika i seljaka, s druge strane npr.). U tom pogledu uspjeli su postavi koji sadrže i etnografske predmete ili su u autentičnom prostoru. Bilo bi preporučljivo, također, da se stalna praksa prikazivanja narodnih heroja samo pomoću fotografskih portreta, izmijeni. Trebalo bi pokušati prikazivati ih humanije; heroje koji su postali legendom trebalo bi približiti literarnim ili likovnim umjetničkim djelom. Samo jedan, dobro odabran predmet može ostaviti znatno snažniji dojam i dati više informacija nego stranice pisanog teksta. *Analiza prostornog smještaja* pokazuje da su relativno lošiji uvjeti pohrane i čuvanja muzejske građe nego za izlaganje. Prostori depoa, u ustanovama koje ih imaju, u prosjeku su deset puta manji od izložbenog, a najčešće su zajednički za sve zbirke. Ovi podaci odnose se samo na muzejske ustanove budući da područne zbirke i zasebne izložbe u okviru drugih organizacija imaju sav materijal izložen. Tek manji broj muzeja ima kompletnu građu u depoima, ali to su, uglavnom, ustanove kojima predstoji potpuna izmjena stalnog postava (npr. Muzej grada Zagreba, Zavičajni muzej Ozalj, Creski muzej). Izložbeni prostori područnih zbirki i zasebnih izložbi približno su jednaki, nisu manji od 20 m², a rijetko prelaze 100 m². U muzejima je veličina izložbenog prostora vrlo različita, a najveći su, što je i razumljivo, u specijaliziranim muzejima revolucije (najveći je Muzej revolucije u Splitu sa cca 1000 m²).

U trećoj tabeli dat je pregled stručnog osoblja u obrađenim ustanovama. U prvom stupcu tabele iskazan je ukupan broj zaposlenih stručnjaka, a u drugom zasebno povjesničari, odnosno kustosi koji vode zbirke ili postave Radničkog pokreta, NOB-e i poslijeratne socijalističke izgradnje. Treći stupac sadrži podatke o ostalim strukama. Za utvrđivanje stanja u zbirkama koje obrađujemo bitni su podaci izneseni u drugom stupcu. Brojčani podaci pokazuju da je jedan od ključnih problema čitavog muzejskog sektora — nedostatak stručnog kadra — vrlo izražen i na ovom području. Ukupan broj muzejskih stručnjaka, kustosa/povjesničara, koji se bave navedenim razdobljima, iznosi 56, a u još 8 ustanova te poslove obavljaju direktori, kao jedine stručne osobe. Podatak je ozbiljniji kad se zna da nisu podjednako raspoređeni po regijama i muzejima, odnosno od navedenih 56 stručnjaka samo u 7 specijaliziranih muzeja radi 27 stručnjaka. Nije teško zaključiti da na kompletnoj građi u ostalim zbirkama radi svega dvadesetak stručnjaka (direktori ustanova u struci rade samo dio radnog vremena, najčešće povremeno). Nije baš prijeko potrebno da svaka i mala zbirka ili izložba ima svog kustosa, ali je struka sigurno zapuštena tamo gdje niti muzeji nemaju ni jednog stručnjaka (npr. Drniš, Škrip, Trogir, Korčula, Gospić, Bakar, Cres, Delnice, Partizanska Drežnica, Bijeli Potoci, Rovinj, Poreč, Jastrebarsko, Knin). Neke su regije taj problem riješile stalnim angažiranjem stručnog osoblja iz matičnih muzeja, na stalnoj dopuni i obradi malih zbirki (npr. Muzej Požeške kotline, muzej Moslavine, Šibenski muzej, a u tom pogledu nastoje djelovati i muzeji u Sisku, Puli i Rijeci).

U četvrtoj tabeli dati su podaci koji se odnose na posebne aktivnosti. Ti podaci ilustriraju učestalost i zastupljenost oblika rada s korisnicima: predavanja, vodstva, pokretne izložbe izvan muzeja, izdavanje zbornika ili suradnja u njima, izdavanje kataloga za povremene izložbe, izdavanje vodiča stalnog postava, suradnja sa školama, centrima za kulturu i sredstvima javnog informiranja, te prodaja suvenira, replika muzejskih predmeta i sl. Šifre koje odgovaraju pojedinoj aktivnosti objašnjene su u legendi na kraju tabele.

Tabele koje prethode ovoj numerički iskazuju stupanj ispunjenosti osnovnih preduvjeta za funkcioniranje kako muzejskih ustanova, tako i drugih zbirki i stalnih izložbi koje obrađujemo. Budući da analize podataka iz tih tabela govore o lošim preduvjetima za obavljanje osnovne djelatnosti, ne može se očekivati da će posebne aktivnosti biti osobito česte i kvalitetne.

Da bi se obavljala većina navedenih aktivnosti, nužan preduvjet je stalno angažirano stručno osoblje. Kako to u nizu obrađivanih zbirki i postava nije realizirano ili osoblje nema dovoljno — razumljivo je da posebne aktivnosti nisu baš učestale. Brojčani podaci iz ove tabele ukazuju da čak 41 postava, od ukupno 150 obrađivanih postava i zbirki, ne obavlja niti jednu aktivnost. Ne iznenađuje da su to sve izložbe izvan muzejskih ustanova, odnosno mali postavi u raznim spomen-sobama, domovima i društvenim prostorijama koje su u nadležnosti drugih organizacija, mjesnih zajednica, mjesnih odbora SUBNOR-a, škola i sl. U muzejskim ustanovama obavlja se barem dio spomenutih aktivnosti, a u nekima (poglavito specijaliziranim kao u Zagrebu, Slavonskom Brodu, Puli, Rijeci, Jasenovcu, Kumrovcu i Splitu) gotov osve. Veći broj nabrojanih aktivnosti (cca 70%) učestalo se obavljaju u nizu zavičajnih i gradskih muzeja kao u muzejima u Belišću, Bjelovaru, Našicama, Novom Vinodolskom, Samoboru, Sisku, Varaždinu, Valpovu, Vukovaru, Zadru i Županji.

U ostalim muzejima i zbirkama najzastupljeniji oblici rada s korisnicima su vodstva kroz postavu, a rjeđa su predavanja i izložbe izvan muzeja. Slijedeća je grupa aktivnosti, s obzirom na učestalost, suradnja s obrazovnim centrima, centrima za kulturu, kasarnama JNA te informiranje javnosti putem sredstava javnog informiranja. Suradnja s obrazovanim centrima i JNA podrazumijeva, najčešće, specijalizirana vođenja, posudbu materijala ili suradnju na postavama izložbi izvan muzeja ili zbirke.

Grupa aktivnosti koja je izrazito rijetko zastupljena — što zorno prikazuje tabela u kojoj je taj dio uglavnom prazan — odnosi se na izdavačku djelatnost. Dvije su grupe tiskanog materijala koji smo obrađivali popratni materijal uz samu izložbu: vodiči stalnog postava: katalogi povremenih izložbi, te objavljivanje stručnih radova u vlastitim ili publikacijama drugih ustanova (zbornici, bilteni itd.). Vodič stalnog postava, premda važan sastavni dio ekspozicije, prava je rijetkost — prati samo 27 izložbi. I taj bi skromni broj bio svakako manji kada bi svi vodiči bili podvrgnuti analizi prema muzeološkim standardima, jer je barem polovica tih, uvjetno nazvanih vodiča zapravo samo sažetak informacija o temi prezentiranoj izložbom.

Zanimljivo je da za povremene izložbe gotovo svi koji ih priređuju tiskaju katalog ili barem informativni listić, premda ga nemaju za stalnu postavu. Vodič stalnog postava nema ni Muzej revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu.

Zbornici i bilteni — značajni za razmjenu stručnih znanja i informacija — relativno su rijetki. Razumljivo je da — nakon svega što je iskazano o stanju muzeja i zbirki koje obrađujemo — izdavačka djelatnost ne može biti osobito razvijena, a posebno ne tiskanje publikacija tipa zbornika koje izdaju samo muzejske ustanove, među obrađivanim ustanovama ih izdaje 13: muzeji u Belišću, Đakovu, Osijeku, Slavonskom Brodu, Slavonskoj Požegi, Županji, Varaždinu, Kutini, Karlovcu, Sisku, Sinju, Šibeniku i Zadru. Tematika crikveničko-vinodolskog teritorija tiska se u Vinodolskom zborniku, koji izdaje Općinski odbor SUBNOR-a Crikvenica, budući da zbirci još nije riješen status. Prema iznesenom, evidentno je da razgranata aktivnost slavonsko-baranjskih muzeja i na ovom području ima najbolje rezultate. Još nekoliko muzeja izdaje druge specijalizirane publikacije — redovne ili povremene — časopise, biltene ili glasnike, primjerice muzeji u Vukovaru, Vinkovcima, Županji, Slavonskom Brodu, Spomen-područje Jasenovac. Treba podsjetiti da su to publikacije, sadržaj kojih su teme iz cjelokupne naše kulturno-povijesne baštine, a najmanje iz perioda koji obrađujemo. Raspolažemo podacima da su već u više navrata muzejski radnici predlagali da se za područje SR Hrvatske osnuje zajednički zbornik (ili da se neki od postojećih konceptijski prilagodi stvarnim potrebama) u kojem bi se objavljivali znanstveni radovi svih stručnih radnika iz muzeja revolucije. Na taj bi način svima zainteresiranima bilo poznato koje su teme u pojedinim muzejima već znanstveno obrađene i kojima se rezultatima u svom radu mogu služiti, a vjerojatno bi potaklo znanstveno-istraživački rad u muzejima kao i razvoj povijesne znanosti uopće.

Nekoliko muzeja izdalo je monografije i druge prigodne publikacije, sadržajno vezane uz građu i tematiku koju obrađujemo (muzeji u Gospiću i Ogulinu, Spomen-područja Jasenovac, Kumrovec, Petrova Gora, Šamarica, a Muzej narodne revolucije u Rijeci izdao je malu biblioteku MNR).

Time bi izdavačka djelatnost, ispitivanih muzeja, zbirki izložbi, bila obuhvaćena. Dakako i neke druge institucije (arhivi i instituti za istraživanje Radničkog pokreta i NOB-e) izdale su i izdaju značajne publikacije, sadržajno usko vezane uz tematiku koju obrađujemo, ali to već prelazi okvire ovog istraživanja, odnosno dotiče ga se samo rubno. Osim toga, već je nekoliko puta istaknuto da rezultate njihova rada treba obavezno koristiti i u radu muzejskih ustanova.

Provedeno ispitivanje uključuje još jedan — ne najmanje važan — oblik rada s korisnicima, odnosno populariziranje teme u javnosti, a to je izrada i prodaja reprodukcija i suvenira. Rezultati ispitivanja učestalosti i kvalitete te aktivnosti vrlo su skromni. Takav način obraćanja korisnicima susreće se u malom broju primjera (30% od ispitivanih), a ograničen je i tamo gdje je zastupljen, gotovo redovno, na razglednice s reprodukcijom nekog eksponata te prigodne značke.

U kataloškom dijelu svrstani su lokaliteti abecednim redoslijedom. Uz osnovne podatke o ustanovi, zbirci ili izložbi, dat je i kratak opis memorijalne *forme prezentacije* određenih događaja ili ličnosti, s kratkom kritičkom primjedbom na postavu.

Da bismo mogli dati relevantne primjedbe, bilo je potrebno usvojiti, ponajprije, kriterije koji su bitni za uspostavljanje određene memorijalne forme, te usvojiti dogovorenu terminologiju. Išli smo od formulacije da je kriterij za uspostavljanje određene *memorijalne forme* sadržan u *karakteru same teme*, tj. u značenju i društvenom utjecaju dotične ličnosti ili događaja na tok prošlog vremena, a u još većoj mjeri na značenje refleksije tih događaja na sadašnjost i budućnost.

Prema *formi*, a s tim u vezi i prema *sadržaju*, tretirali smo memorijale kao memorijale *Spomeničkog karaktera*, memorijale *muzejskog karaktera* te one u kojima su *obje forme integrirane*. U primjerima spomeničkog karaktera riječ je o objektima koji su sačuvani na izvornom mjestu i u izvornom stanju. Kada su pak muzejskog karaktera, to su objekti koji su izvađeni iz prvobitne sredine, radi njihovog očuvanja i društvenog korištenja i uključeni u *novu realnost* sistema zbirke. U idealnom slučaju memorijalna bi se forma trebala podudarati s društvenim značajem pojave. Ukoliko njezin društveni značaj zahtijeva samo njezinu konstataciju, dovoljno ju je dokumentirati očuvanjem (tj. spomeničkom formom) ili, u slučaju kada autentična pojava ne postoji, dokumentiramo je adekvatnim oblikom umjetničkog djela ili spomen-obilježjem. Međutim, kada se ne zadovoljavamo samo konstatacijom, kada je potrebno uočiti i faktore iz različitih aspekata življenja, koji su doveli do određene pojave i dali joj karakterističan oblik, kada ih treba znanstveno obraditi i prezentirati — primjenjujemo i muzejsku formu prezentacije. Prema rezultatima dosadašnjih istraživanja na terenu, uočeno je da su najuspješniji i najposjećeniji oni lokaliteti gdje je bilo moguće objediniti spomenički i muzejski pristup memorijalnoj temi. To je i razumljivo jer je mogućnost takvog iskaza najšira i najupečatljivija.

Najbolji primjeri memorijalnih zbirki i izložbi (kao što su to, uostalom, i druge vrste muzeja) su komunikativne, za razliku od onih koje su samo informacijske. To se naravno ne odnosi na ustanove koje razvijaju ugostiteljsku, estradnu ili sličnu animacijsku djelatnost, do te mjere da je muzejska gotovo ugasla, tj. zaboravilo se radi čega je memorijal uspostavljen. Takva je djelatnost, dakako, dobrodošla, ali samo kao servis, kao prateća usluga. Uloga i šansa muzeja, posebno memorijalnog, upravo je u njegovom muzeološkom aspektu, s kojeg će se znanstveno obraditi i prezentirati povijesno-društveni značaj određene pojave zbog koje je i dobila status memorijala, ali koji će dati memorijalnoj pojavi i šansu da bude

poticajna snaga ili inspiracija za razmišljanje u sadašnjosti i budućnosti. Kao posebno poticajan primjer treba istaći Spomen-park Kumrovec u sklopu kojeg je izgrađen i Spomen-dom omladine i boraca Jugoslavije koji, između ostalog, organizira i vodi rad omladinske i političke škole. Drugi, samo u materijalnom pogledu skromniji primjer je aktivnost u okviru Memorijalnog muzeja »Ivan Goran Kovačić« u Lukovdolu. Tamo se, naime, svake godine održava manifestacija »Goranovo proljeće«, susret pjesnika Jugoslavije, kojom se prilikom dodjeljuje i godišnja »Goranova nagrada za književnost«. Tako na najbolji mogući način njegujemo sjećanje na velikog pjesnika, čovjeka i borca.

Važno je, također, još jednom istaći složenost odabira memorijalne forme prezentacije, odnosno činjenicu da odabir ne može biti automatski te da se postupak razlikuje od primjera do primjera. Naime, premda gotovo uvijek nastojimo očuvati spomeničku formu važno je razmisliti o smislu njezinog očuvanja. Konkretno, lokaliteti zbirki i izložbi Radničkog pokreta i NOB-e često su udaljeni od prometnica i zato gotovo nedostupni i slabo korišteni. Stoga pri obilježavanju događaja koji nema značaj da je baš nužno očuvati spomeničku formu, a lokalitet je teško dostupan, treba pristupiti muzejskoj formi prezentacije. Ako je pak nužno sačuvati spomeničku formu, tada lokalitet treba učiniti dostupnim. U protivnom, sav trud ima malo smisla.